

WOJCIECH KRIEGSEISEN
(Warszawa)

ŹRÓDŁA DO HISTORII RZECZYPOSPOLITEJ SZLACHECKIEJ W NARODOWYM ARCHIWUM HISTORYCZNYM BIAŁORUSI W MIŃSKU

Poniższe opracowanie jest efektem pracy w Mińsku w maju 1998 r. Tamtejsze główne, państwowe archiwum historyczne — obecna nazwa oficjalna: Nacyjanalny gistaryczny archiu Bielarusi (NGAB), wcześniej Centralnyj gosudarstwiennyj istoriczeskij archiw BSSR — powstało na bazie organizacyjnej i materiałowej białoruskich archiwów państwowych, powołanych do życia przez władze BSSR w 1922 r., a ostatecznie zorganizowanych po powstaniu Centralnego Zarządu Archiwów BSSR w 1927 r.¹ Funkcjonowały wtedy na terenie radzieckiej Białorusi trzy archiwa gromadzące akta dawne — w Mińsku, Mohylewie i Witebsku². W 1938 r. jedna z równorzędnych do tej pory placówek — archiwum historyczne w Mohylewie — otrzymała status Centralnego Państwowego Archiwum Historycznego BSSR, a pozostałe (w Mińsku, Witebsku oraz później zapewne powołane archiwum w Homlu) miały rangę placówek okręgowych³. Po drugiej wojnie światowej do archiwum w Mohylewie przekazane zostały zasoby akt dawnych (sprzed 1917 r.) z Homla i Witebska, a także odnoszące się do historii ziem białoruskich akta z placówek archiwalnych w Moskwie, Leningradzie, Wielkich Łukach, Smoleńsku i Tambowie. Przekazywano tu także akta z archiwów niemieckich, litewskich i łotewskich. W 1963 r. Centralne Państwowe Archiwum Historyczne BSSR przeniesione zostało z Mohylewa do Mińska i połączone z tamtejszym archiwum okręgowym⁴. W ostatnich latach archiwum przeniesiono do nowej siedziby przy ul. Piotra Kropotkina. Po 1987 r. wiele zespołów zostało odtajnionych⁵, a na początku lat dziewięćdziesiątych podjęto decyzję o ich udostępnianiu historykom.

Niewątpliwie powyższy tryb organizacji archiwum mińskiego, liczne przemieszczenia zasobów (pamiętać należy, że część archiwaliów w 1941 r. wywieziono w głąb ZSRR, a część — m.in. przejęte w 1939 r. archiwum Radziwiłłowskie z Nieświeża — wywieziona została przez Niemców) musiały negatywnie wpłynąć na stan akt, a także sposób ich uporządkowania i opracowania. Oprócz słabego zaawansowania opracowania zasobów archiwalnych oraz nie zawsze odpowiedniego poziomu inwentarzy po-

¹Dzieje archiwów na Białorusi w XIX w. ogólnie omówił D. Karau, *Archiunaja spadczyna Wialikaha Knjastwa Litouskaha i bielaruskija archiwy u kancy XVIII — paczatku XX st.*, „Spadczyna” 1996, 1, s. 3–25.

²*Archiwnoje dielo w BSSR (1918–1968). Sbornik zakonodatielnych i rukowodiaszczich dokumentow*, Minsk 1972, s. 40–43. Na temat archiwum witebskiego zob. R. Mienicki, *Archiwum akt dawnych w Witebsku (Centralne Archiwum Witebskie 1852–1903)*, Warszawa 1939.

³*Archiwnoje dielo*, s. 85.

⁴*Ibid.*, s. 115.

⁵E. Szymczuk, *Kwerenda archiwaliów w Mińsku*, „Archeion” 97, 1997, s. 408–412 — autorka doniesienia interesowała się materiałami dotyczącymi najnowszej historii Polski.

szczególnych zespołów szczególnym utrudnieniem dla korzystających z archiwum jest fakt, iż znaczna część zasobu udostępniana jest w postaci mikrofilmów. Wykonane przed kilkudziesięciu laty filmy pozostawiają wiele do życzenia, a niekiedy są już po prostu nieczytelne. Nie ułatwiają też pracy krańcowo wyeksploatowane czytniki. Na szczęście czytnik, któremu udostępniono nieczytelny mikrofilm, może liczyć na otrzymanie oryginału, jednak procedura ta zabiera sporo czasu i przy planowaniu pracy w mińskim archiwum należy się z tym liczyć.

Podstawowym do dziś źródłem informacji o zasobie NGAB jest wydany w 1974 r. przewodnik⁶. Jednak już krótki pobyt i praca w archiwum pozwoliły stwierdzić, iż jest to źródło informacji dalece niewystarczające. Poniżej tylko zasygnalizujemy najważniejsze dla badaczy dziejów nowożytnych zespoły wymienione w tym opracowaniu, aby następnie skupić się na charakterystyce materiałów interesujących dla historyków zajmujących się dziejami Rzeczypospolitej szlacheckiej, a w przewodniku nie wspomnianych.

Dział I NGAB tworzą akta pochodzące z czasów pierwszej Rzeczypospolitej. Podstawowe grupy zespołów są pobieżnie scharakteryzowane w drukowanym przewodniku i dlatego będziemy je tylko sygnalizować.

Są to — w kolejności opisów przewodnika — akta władz miejskich (tzw. magistraty) — co najmniej 59 zespołów obejmuje księgi m.in. tak ważnych ośrodków jak Brześć, Grodno, Lida, Mińsk, Mohylew, Nieśwież, Nowogródek, Orsza, Pińsk, Połock, Słuck⁷.

Bardzo cennych jest 30 zespołów ksiąg grodzkich⁸: m.in. brasławskich (1782–1830), brzeskich (1577–1814), drohiczynskich (1560–1784), grodzieńskich (1581–1831), lidzkich (1622–1831), mińskich (1600–1810), mozyrskich (1680–1795), mścislawskich (1637–1782), nowogródzkich (1597–1831), orszańskich (1637–1802), oszmiańskich (1628–1831), pińskich (1605–1811), połockich (1649–1795), słonimskich (1545–1817), słuckich (1613–1796), witebskich (1712–1798) i wołkowyskich (1616–1830)⁹.

Podobną wartość mają księgi ziemskie — w 67 zespołach znajdują się m.in. akta tak ważnych kancelarii ziemskich jak: bobrujska (1697–1822), brasławska (1603–1802), brzeska (1566–1821), grodzieńska (1556–1832), drohiczynska (1431–1831), lidzka (1620–1830), mińska (1595–1831), mozyrska (1663–1830), mścislawska (1618–1802), nowogródzka (1642–1830), orszańska (1642–1809), oszmiańska (1570–1822), pińska (1554–1831), połocka (1623–1831), prużańska (1559–1825), rzeczycka (1626–1820), słonimska (1570–1804), suraska (1623–1829), witebska (1594–1830), wołkowyska (1588–1821)¹⁰.

Zaawansowano prace nad wykonaniem indeksowanych inwentarzy zawartości ksiąg miejskich, grodzkich i ziemskich pochodzących z XVI w. i można się spodziewać, że informacje znajdujące się w drukowanym przewodniku będą korygowane i uzupełniane w miarę opracowywania powyższych zespołów, które są zresztą obecnie obiektem kwerend historyków polskich. Warto w tym miejscu przypomnieć, iż równie

⁶*Centralnyj gosudarstwennyj istoričeskij archiw BSSR w Minskie. Putiewoditel*, Minsk 1974.

⁷*Ibid.*, s. 9–11.

⁸Krótką informację o księgach grodzkich i ziemskich podlaskich z NGAB opublikował M. Kulecki, *Pobyt służbowy w Mińsku*, „Archeion” 93, 1994, s. 371–74.

⁹*Centralnyj gosudarstwennyj istoričeskij archiw BSSR*, s. 12–14.

¹⁰*Ibid.*, s. 14–17.

cenny zespół ksiąg kancelarii sądów grodzkich, ziemskich, a także podkomorskich Wielkiego Księstwa Litewskiego znajduje się w Wilnie. W tamtejszym Centralnym Archiwum Republiki Litewskiej przechowywane są głównie księgi sądowe powiatu wileńskiego, a księgi wilkomierskie, trockie, kowieńskie, upickie i żmudzkie znajdują się w Bibliotece Uniwersytetu Wileńskiego. Niektóre księgi żmudzkie znalazły się też w wileńskiej Bibliotece Narodowej¹¹.

Poza księgami kancelarii miejskich i sądów szlacheckich w archiwum mińskim przechowywane są akta sądów kapturowych (13 zespołów): brzeskich (od 1632), grodzieńskich (od 1668), lidzkich (od 1733), mińskich (od 1733), mozyrskich (1733), nowogródzkich (1764), orszańskich (od 1672), oszmiańskich (od 1733), pińskich (1707, 1764), połockich (od 1697), rzeczyckich (1697), słonimskich (od 1674), wołkowyskich (od 1733)¹². Księgi sądów podkomorskich (20 zespołów) pochodzą głównie z XVIII–XIX w., tylko dla powiatu brzeskiego, grodzieńskiego, pińskiego i słonimskiego zachowały się fragmentaryczne akta z XVI i XVII w.¹³ Podobnej problematyki dotyczą 4 zespoły akt sądów komisarskich (granicznych) powiatów brzeskiego, grodzieńskiego, mozyrskiego i rzeczyckiego pochodzące z XVIII w.¹⁴ oraz akta sądów taksatorskich oceniających wartość majątków ziemskich osób niewypłacalnych w ramach procedury tzw. eksdywizji — są to akta pochodzące głównie z 2 połowy XVIII i XIX w.¹⁵

Znacznie bardziej interesujące są akta dwóch najmniej chyba zbadanych rodzajów staropolskiego sądownictwa: księgi sądów kompromisarskich (10 zespołów) z powiatów brzeskiego, grodzieńskiego, ihumeńskiego, lidzkiego, mińskiego, oszmiańskiego, słonimskiego, trojeckiego, wilejskiego oraz wołkowyskiego z 2 połowy XVIII i z XIX w., a także księgi sądów konfederackich (10 zespołów) z lat 1792–1793¹⁶. Te ostatnie to spuścizna sądownictwa targowickiego w Wielkim Księstwie Litewskim, bez której trudno sobie wyobrazić badanie dziejów tej konfederacji. Zachowały się też akta Komisji porządkowych cywilno–wojskowych działających w białoruskich ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego w dobie sejmu czteroletniego i jest to także materiał mogący wnieść wiele nowego do naszej wiedzy o praktycznych aspektach reform administracyjnych wprowadzanych w życie w tych latach¹⁷.

Gospodarczy charakter mają przechowywane w Mińsku materiały zarządów ekonomii królewskich. W czterech zespołach znajduje się nieco akt dotyczących ekonomii grodzieńskiej oraz dóbr stołowych w powiatach: lidzkim, pińskim i słonimskim, znajdujemy tam także dane dotyczące gospodarki leśnej w ekonomii brzeskiej już po przejściu jej przez administrację rosyjskiego skarbu cesarskiego (1797 r.)¹⁸.

Bogaty dział II NGAB tworzą zespoły akt powstałe w wyniku działalności prowadzonej od schyłku XVIII w. po 1917 r. przez rosyjską administrację państwową, ziemską i miejską oraz różnego rodzaju instytucje o charakterze społecznym i prywatnym działające — głównie w drugiej połowie XIX w. — w białoruskich guberniach Cesarstwa.

¹¹Za informację w tej sprawie dziękuję bardzo Panu docentowi dr. hab. Andrzejowi Rachubie z Instytutu Historii PAN.

¹²*Centralnyj gosudarstwiennyj istoriczeskij archiw BSSR*, s. 17.

¹³Ibid., s. 17–18.

¹⁴Ibid., s. 19.

¹⁵Ibid., s. 21.

¹⁶Ibid., s. 19–21.

¹⁷Ibid., s. 19–23.

¹⁸Ibid., s. 23–24.

Dział III, kryjący — jak się okazało — najwięcej niespodzianek, to „zespoły rodowe” (familijnyje fondy), czyli tzw. akta podworskie. W Mińsku przechowywane są następujące zespoły „familijne”: Bułhaków (sygn. F. 3250), Horwattów (sygn. 986), Druckich–Lubeckich (sygn. 1030), Plater–Zybergów (sygn. 1503), Radziwiłłów (sygn. 694), a także akta majątku Dubrowna Lubomirskich (sygn. 3258) i akta homelskich dóbr feldmarszałka Iwana Paskiewiczza–Erywańskiego (sygn. 3013). Bliżej zajmujemy się zespołem Radziwiłłowskim — dużym (25540 jednostek archiwalnych), ale bardzo niejednorodnym zbiorem materiałów¹⁹.

Oprócz różnych materiałów związanych z zarządem białoruskich dóbr radziwiłłowskich oraz akt z dawnego rodowego archiwum Radziwiłłów (fragmenty tego ogromnego archiwum przechowywane są obecnie także w Warszawie, Wilnie, Kijowie i Koblencji²⁰), w Mińsku znalazły się materiały rodzin spowinowaconych z Radziwiłłami w XVII i XVIII w. Akta te znalazły się w zasobie dzisiejszego NGAB wraz z materiałami dawnego archiwum nieświeskiego przejętego po 1939 r. lub przekazywane były — wedle nie zawsze czytelnych kryteriów — z zasobów aktowych, które na terenie byłego ZSRR znalazły się po drugiej wojnie światowej.

Niewątpliwie najciekawsze materiały pochodzące z dawnego rodowego archiwum opisane zostały w Inwentarzu (opis) nr 1 obejmującym korespondencję Radziwiłłów i ich powinowatych, m.in. z Flemmingami (sygn. F. 694, op. 1, nr 316, 322), Ogińskimi (nr 307), Niezabitowskimi (nr 306), Potockimi (nr 337), Sapiehami (nr 305), Sobieskimi (nr 318), Wiśniowieckimi (nr 308), Zawiszami (nr 313). Oprócz korespondencji znajdujemy tam materiały dotyczące działalności gospodarczej i politycznej wojewody wileńskiego Karola Stanisława Radziwiłła „Panie Kochanku” (m.in. nr 328, 330, 334, 335, 336), rękopis „Diariusza” jego ojca, hetmana wielkiego litewskiego Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńku” (nr 159)²¹, spis przywilejów Daniłowiczów, Żółkiew-

¹⁹Pierwsze informacje o zespole Radziwiłłowskim opublikowała dyrektorka NGAB — A. K. Gołubowicz, *Dokumenty i materiały rodu Radziwiłłów w Archiwum Narodowym Republiki Białorusi*, „Miscellanea Historico-Archivistica” t. 7, Warszawa 1997, s. 93–97; por. E. Bagińska, *Fond Radziwiłłów w Państwowym Archiwum Historycznym Białorusi w Mińsku*, „Białostoczczyzna” 49, 1998, 1, s. 58–63

²⁰T. Zielińska, *Archiwa Radziwiłłów i ich twórcy*, „Archeion” 66, 1978, s. 105–129, tamże wcześniejsza literatura; eadem, *Archiwa różnych linii rodu Radziwiłłów w polskich zbiorach publicznych*, „Miscellanea Historico-Archivistica” t. 7, Warszawa 1997, s. 107–113; zob. też V. Urbaniak, *Archiwum Radziwiłłów z Nieborowa w zbiorach Archiwum Głównego Akt Dawnych*, „Miscellanea Historico-Archivistica” t. 6, Warszawa 1996 i W. Piwkowski, *Archiwum pałacu Radziwiłłów w Nieborowie (Muzeum w Nieborowie i Arkadii)*, ibid., s. 81–94; dane o Archiwum Radziwiłłów w AGAD — T. Zielińska, *Archiwum Warszawskie Radziwiłłów*, w: *Archiwum Głównego Akt Dawnych. Informator o zasobie*, Warszawa 1992, s. 195–203; W. Mikulski, *Dokumenty z archiwum Wielkiego Księstwa Litewskiego w Archiwum Warszawskim Radziwiłłów*, „Miscellanea Historico-Archivistica” t. 7, Warszawa 1997, s. 71–83; H. Bartoszewicz, *Kartografia Radziwiłłowska w zbiorach Archiwum Głównego Akt Dawnych*, ibid., s. 115–126; Wilno — L. Olechnowicz, *Przegląd archiwaliów Radziwiłłów w zbiorach publicznych na Litwie*, ibid., s. 85–91; E. Bagińska, *Źródła do dziejów Radziwiłłów w archiwach i bibliotekach wileńskich*, „Białostoczczyzna” 48, 1997, 4, s. 68–79; Kijów — L. Z. Hiscowa, I. E. Antonienko, *Znaczenie archiwaliów Radziwiłłów, przechowywanych w Centralnym Państwowym Historycznym Archiwum Ukrainy w Kijowie, dla rekonstrukcji Archiwum Radziwiłłów*, „Miscellanea Historico-Archivistica” t. 7, Warszawa 1997, s. 99–105; Koblenca — T. Zielińska, *Epilog sprawy dóbr neuburskich*, „Krakowski Rocznik Archiwalny” t. 5, w druku — dziękuję bardzo Autorce za udostępnienie maszynopisu.

²¹Niezbędne wydaje się ustalenie, jak ma się rękopis przechowywany w NGAB do oryginału i uwierzytelnionej kopii „Diariusza” znajdujących się w AGAD, zob. T. Zielińska, *Więź rodowa domu Radziwiłłowskiego w świetle diariusza Michała Kazimierza Radziwiłła „Rybeńki”*, „Miscellanea Historico-Archivistica” t. 3: *Radziwiłłowie XVI–XVIII wieku. W kręgu polityki i kultury*, Warszawa–Łódź 1989, s. 175–176. Najpewniej miński rękopis „Diariusza” stał się podstawą popularnej edycji *Dyjarjusz knjaza Michała Kazimiera Radziwiłła, wojewody Wileńskiego Hetmana Wialikaha W. K. Lit.*, oprac. W. Arieszka, „Spadczyna” 1994, 4–5; 1995, 1–6; 1996, 1.

skich i Sobieskich (nr 250) oraz bardzo interesujące akta bibliotek (nr 268, 450, 454, 462, 585)²². W inwentarzach (opisach) nr 2 i nr 4 znajdują się m.in. akta dóbr żółkiewskich (XVII i XVIII w.) przejętych przez Radziwiłłów po Sobieskich, a także korespondencja i akta podskarbiego wielkiego koronnego Jana Jerzego Przebendowskiego (inwentarz 2, nr 231, 243). Są to materiały bardzo różnej wartości z wyraźną przewagą akt gospodarczych i zasób ten wymaga poważnej pracy porządkowo-inwentaryzacyjnej.

W zespole Radziwiłłowskim znalazły się też bardzo interesujące akta rodzinne Zawiszów, odziedziczone być może przez potomstwo wojewody nowogródzkiego Mikołaja Faustyna Radziwiłła i Barbary Zawiszanki, córki kasztelana (potem wojewody) mińskiego Krzysztofa Zawiszy²³. Jest to w ramach zespołu Radziwiłłowskiego inwentarz 5. Obejmuje kilkaset jednostek archiwalnych, z których najbardziej interesujące wydają się akta prywatne (korespondencja) i majątkowe Krzysztofa Zawiszy oraz jego synów: marszałka nadwornego litewskiego Ignacego i Felicjana. Szczególnie dużo zachowało się tu materiałów dotyczących spraw procesowych oraz transakcji majątkowych i finansowych.

W nie udokumentowanych okolicznościach w zespole Radziwiłłowskim w Mińsku znalazły się dwa zbiory akt związanych z rodziną Flemmingów²⁴. Materiały Flemmingowskie podzielone są między dwa inwentarze — 6 i 13 w ramach zespołu (fondu) 694. Osobną inwentaryzację tych akt trudno zrozumieć, zapewne materiały przekazano do mińskiego archiwum w dwóch grupach, jednak brak na ten temat informacji w inwentarzach. Większość materiałów związana jest z działalnością koniuszego litewskiego, feldmarszałka oraz pierwszego ministra saskiego Jakuba Henryka Flemminga.

Akta te to przede wszystkim materiały z prywatnego archiwum J. H. Flemminga dotyczące spraw gospodarczych, zarządu rezydencji na terenie Saksonii i Rzeczypospolitej, spraw finansowych, różnego rodzaju inwentarze. Przykładowo znajdujemy tam dokumenty finansowe dworu koniuszego litewskiego: księgi dochodów i wydatków z lat 1715–1717 (F. 694, op. 6, nr 184, 189), księgę kasy głównej J. H. Flemminga z lat 1716–1728 (nr 191, 196, 197) wraz z kwitami za wypłaty (nr 198) oraz księgę dochodów i wydatków osobistych (F. 694, op. 13, nr 60), rozliczenia z gdańskimi bankami Ludwika Mathy'ego²⁵ oraz Dawida Müllera (nr 61). Zachował się też komplet rachunków Flemminga z okresu wiedeńskiego poselstwa z 1718/19 r. (F. 694, op. 13, nr 66), a także umowa i rozliczenie z tytułu dzierżawy Leszna z wojewodą poznańskim Andrzejem Radomickiego z 1719 r. (F. 694, op. 13, nr 71).

Dość licznie zachowały się inwentarze nieruchomości J. H. Flemminga, a także wyposażenie jego rezydencji — np. inwentarz dworu warszawskiego z 1719 r. (F. 694, op. 6, nr 238). Wśród tych materiałów szczególnie interesujące są inwentarze księgoz-

²²Informację o inwentarzach tych opublikował G. Golenczenko, *Opisi bibliotek i książnych sobranij Radziwillow w Nacyonalnom Archiwie Bielarusi*, w: *Badania księgozbiorów Radziwillów*. Materiały międzynarodowej sesji, Olsztyn 6–7 października 1994 r., Warszawa 1995, s. 55–61.

²³E. Szklarska, *Radziwill Mikołaj Faustyn*, PSB, t. 30, s. 361–63; T. Zielińska, *Poczet polskich rodów arystokratycznych*, Warszawa 1997, s. 327.

²⁴Trzecią żoną J. H. Flemminga była od 1725 r. kanclerzanka lit. Tekla Róża Radziwiłłówna, W. Konończyński, *Flemming Jakub Henryk*, PSB, t. 7, s. 32–35.

²⁵Kupiec gdański Ludwik Mathy, syn Klaudiusza — rezydenta francuskiego w Gdańsku na przełomie XVII i XVIII w. W latach 1706–1756 komisarz króla Francji na terenie Rzeczypospolitej, Prus oraz krajów sąsiednich; od 1715 r. komisarz marynarki francuskiej w Gdańsku, *Raporty rezydentów francuskich w Gdańsku z XVIII wieku (1715–1719)*, wyd. E. Cieślak, J. Rumiński, t. 1, Gdańsk 1964, s. VII–X.

biorów z dołączoną korespondencją w sprawie zakupu książek²⁶. Inwentarzom ruchomości i nieruchomości towarzyszy korespondencja i rozliczenia w związku z inwestycjami budowlanymi podejmowanymi przez J. H. Flemminga, jak się wydaje głównie w Saksonii. Obok korespondencji o charakterze gospodarczym i administracyjnym zachowały się też relacje dotyczące spraw politycznych, jednak oddzielenie korespondencji gospodarczej od politycznej wymagałoby szczegółowego opisu i analizy zawartości poszczególnych fascykułów (np. F. 694, op. 6, nr 25, 183 i F. 694, op. 13, nr 101, 102, 112 i in.).

Wśród akt wytworzonych przez administrację i zarządy rezydencji Jakuba Henryka Flemminga trafiają się też akta zarządu dóbr jego młodszego krewnego, podskarbiego wielkiego litewskiego Jana Jerzego Detlova Flemminga (zm. 1771), m.in. dotyczące odszkodowań dla niego i mieszkańców jego dóbr — Terespoła i Kosowa za szkody poczynione tam przez oddziały K. S. Radziwiłła w 1764 r.²⁷

Zgrupowane w obu tych inwentarzach akta Flemmingowskie są bardzo cennym materiałem uzupełniającym zasoby archiwum drezdeńskiego o sprawy dotyczące zarządu dóbr, inwestycji, a także życia codziennego na dworze J. H. Flemminga. Nie ulega wątpliwości, że wszelkie badania dotyczące tak biografii Flemminga (szczególnie jego życia prywatnego), jak i saskiej kultury dworskiej w okresie unii polsko-saskiej powinny uwzględniać materiały znajdujące się w NGAB. Pamiętać jednak trzeba, że oba wyżej omawiane inwentarze zespołu 694 (6 i 13) dalekie są od doskonałości — można je uznać tylko za ogólne wprowadzenie w zawartość materiałów Flemmingowskich. Przy planowaniu kwerend trzeba się liczyć z koniecznością przeglądania licznych teczek, które w obu inwentarzach omówione są bardzo skrótowo i ogólnikowo.

W jeszcze większym stopniu dotyczy to innego zbioru wchodzącego w skład zespołu Radziwiłłowskiego, a właściwie samodzielnego zespołu — akt odnoszących się do stosunków Radziwiłłów z elektorami brandenburskimi w XVI/XVII w., uzupełnionego o akta koniuszego wielkiego litewskiego Bogusława Radziwiłła, akta „dóbr neuburskich”²⁸ z XVIII w. oraz materiały rodzinne i majątkowe Antoniego Radziwiłła żonatego z Fryderyką Dorotą Ludwiką (Luizą) von Hohenzollern i ich potomstwa (koniec XVIII i XIX w.). W ramach zespołu Radziwiłłowskiego akta te opisane zostały ostatnio w języku białoruskim — jest to inwentarz 8, roboczy, udostępniony mi dzięki uprzejmości pracowników NGAB. Opisy poszczególnych jednostek archiwalnych są bardzo skrótowe i niekiedy enigmatyczne, niestety nie można było zapoznać się z aktami — zamówienia nie zostały zrealizowane. Ze względu jednak na wartość tych materiałów przedstawiamy informację o nich opracowaną na podstawie uzupełnionych i skorygowanych danych z wyżej wspomnianego inwentarza 8 zespołu 694 (F. 694, opis 8)²⁹ pt.

²⁶Materiały te stanowią uzupełnienie do inwentarzy bibliotecznych J. H. Flemminga zachowanych w Warszawie, zob. E. Zalewska, „Księgozbiór Jakuba Henryka Flemminga”, Warszawa 1984, mps pracy magisterskiej w Bibliotece Instytutu Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych UW; W. Kriegseisen, *Książka i biblioteki w kulturze ewangelików polskich w XVII i XVIII w.*, w: *Z badań nad polskimi księgozbiórami historycznymi. Kolekcje wyznaniowe*, red. B. Bieńkowska, Warszawa 1992, s. 20, 36.

²⁷Opis zrabowania i spalenia Terespoła przez oddziały K. S. Radziwiłła, M. Matuszewicz, *Diariusz życia mego*, t. 2: 1758–1764, wyd. B. Królikowski, komentarze Z. Zielińska, Warszawa 1986, s. 542–543.

²⁸Sprawę tzw. dóbr neuburskich na podstawie materiałów Radziwiłłowskich przechowywanych w AGAD przedstawił J. Lesiński, *Spory o dobra neuburskie*, „Miscellanea Historico-Archivistica” t. 6, Warszawa 1996, s. 95–132; por. Z. Anusik, A. Stroynowski, *Radziwiłłowie w epoce saskiej. Zarys dziejów politycznych i majątkowych*, „Acta Universitatis Lodzianensis”, Folia Historica 33, Łódź 1989, s. 29–58.

„Książęta Radziwiłłowie (zespół rodowy) 1394–1875”

- nr 1 (1667–82) Kopie akt i korespondencji Bogusława Radziwiłła dotyczącej praw spadkowych jego i córki do dóbr księcia Juliusza Franciszka Sachsen–Lauenburg (zm. 1689) w Niemczech i Czechach.
- nr 2 (1667–69) Korespondencja Bogusława Radziwiłła i innych dostojników Rzeczypospolitej z elektorem brandenburskim Fryderykiem Wilhelmem w sprawie Drahimia i innych dóbr.
- nr 3 (1667–73) Akta sporu spadkowego Bogusława Radziwiłła z księciem Juliuszem Franciszkiem Sachsen–Lauenburg.
- nr 4 (1667–75) Instrukcja wychowawcza Bogusława Radziwiłła dla córki Ludwiki Karoliny i relacje miecznika mozyrskiego Zbigniewa Morsztyna dla elektora brandenburskiego Fryderyka Wilhelma w sprawie opieki nad nią.
- nr 5 (1718–25) Kopie dokumentów dotyczące praw Ludwiki Karoliny z Radziwiłłów do dóbr dziedzicznych w Wielkim Księstwie Litewskim.
- nr 6 (1674–81) Akta sporów prawnych prowadzonych przez Radziwiłłów.
- nr 7 (1679–81) Korespondencja elektora brandenburskiego Fryderyka Wilhelma z wojewodą trockim Marcjanem Aleksandrem Ogińskim i hetmanem polnym litewskim Kazimierzem Janem Sapiehą oraz relacje innych osób dotyczące ślubu Ludwiki Karoliny Radziwiłłówny z margrabią brandenburskim Ludwikiem Hohenzollernem i opieką nad jej dobrami; list Ludwiki Karoliny do księżny kurlandzkiej (Zofii Analii von Nassau–Siegen?).
- nr 8 (1688–92) Kopie zobowiązań finansowych i korespondencji Ludwiki Karoliny z Radziwiłłów oraz jej pełnomocników z wierzycielami.
- nr 9 (1676–79) Korespondencja Jana III Sobieskiego i wojewody wileńskiego, hetmana polnego litewskiego Michała Kazimierza Radziwiłła z elektorem brandenburskim Fryderykiem Wilhelmem w sprawie opieki nad dobrami Ludwiki Karoliny z Radziwiłłów.
- nr 10 (1518) Akt nadania tytułu księcia na Goniądzu i Medelach (Miadziole) oraz herbu „Trąby” wojewodzie wileńskiemu i kanclerzowi litewskiemu Mikołajowi Mikołajewiczowi Radziwiłłowi przez cesarza Maksymiliana I 25 II 1518, kopia z 1845 r.
- nr 11 (1592–96) Korespondencja wojewody wileńskiego, hetmana wielkiego litewskiego Krzysztofa Radziwiłła „Pioruna” z margrabią brandenburskim Jerzym Fryderykiem Hohenzollern–Anspach.
- nr 12 Akta w języku obcym³⁰.
- nr 13 (1616–40) Korespondencja wojewody wileńskiego, hetmana wielkiego litewskiego Krzysztofa Radziwiłła (młodszeo) z elektorem brandenburskim Jerzym Wilhelmem, m.in. w sprawie wojny ze Szwecją.
- nr 14 (1613–20) Korespondencja kasztelana wileńskiego Janusza Radziwiłła (starszego) z elektorem brandenburskim Janem Zygmuntem w sprawach majątkowych.
- nr 15 (1644–62) List podkomorzego wielkiego litewskiego Janusza Radziwiłła (młodszeo) w imieniu władz Jednoty Ewangelicko–Reformowanej Wielkiego Księstwa Litewskiego z synodu prowincjonalnego w Orli do elektora brandenburskiego Fryderyka Wilhelma w sprawach kościelnych, 1644 r.; list króla Jana Kazimierza w związku z sytuacją w Prusach Książęcych po traktatach welawsko–bydgoskich, 1662 r.
- nr 16 (1640–54) Korespondencja wojewody wileńskiego, hetmana wielkiego litewskiego Janusza Radziwiłła (młodszeo) z elektorem brandenburskim Fryderykiem Wilhelmem w sprawie statusu Radziwiłłów jako książąt Rzeszy Niemieckiej, z kopiami nadań i herbów.
- nr 17 (1655–74) Inwentarz ruchomości pozostałych po śmierci wojewody wileńskiego, hetmana wielkiego litewskiego Janusza Radziwiłła (młodszeo).
- nr 18 (1659–67) Korespondencja Bogusława Radziwiłła z elektorem brandenburskim Fryderykiem Wilhelmem w związku ze ślubem z Anną Marią z Radziwiłłów; drukowany niemiecki opis pogrzebu teje z 1667 r.

²⁹O niektórych materiałach opisanych w poniższym wykazie wspominała A. K. Gołubowicz, op. cit. Opracowując to zestawienie, opierałem się na danych inwentarza, jednak zostały one skorygowane i uzupełnione. Bez zmian zachowano tylko układ i sygnatury. Wszelkie uwagi, nawiasy, znaki zapytania itp. pochodzą od autora.

³⁰Adnotacja taka kilkakrotnie występuje w inwentarzu nr 8, niestety nie udało się ustalić, o jakie materiały idzie, być może są to dokumenty łacińskie.

- nr 19 (1659–61) Korespondencja Bogusława Radziwiłła w sprawie zwrotu praw i majątków w Rzeczypospolitej.
- nr 20 Korespondencja różnych osób w związku ze śmiercią Bogusława Radziwiłła i opieką nad Ludwiką Karoliną Radziwiłłówną.
- nr 21 (1673–85) Relacje podkoniuszego litewskiego Szczęsnego Morsztyna i hr. Kanitza (Georg Friedrich Kanitz von Balge?) dla elektora brandenburskiego Fryderyka Wilhelma; korespondencja tegoż z wojewodą wileńskim Michałem Kazimierzem Radziwiłłem w sprawie dóbr Ludwiki Karoliny z Radziwiłłów w Wielkim Księstwie Litewskim i Koronie.
- nr 22 (1675–76) Listy gubernatora Prus Księżęcych, księcia Ernesta Bogusława von Croy z Królewca do Berlina w związku z opieką nad Ludwiką Karoliną Radziwiłłówną.
- nr 23 (1681) Relacje hr. Kanitza (Georg Friedrich Kanitz von Balge?) z Królewca do Berlina w związku ze ślubem Ludwiki Karoliny z Radziwiłłów z margrabią Ludwikiem Hohenzollernem; gratulacje ślubne od wojewody wileńskiego, hetmana wielkiego litewskiego Michała Kazimierza Paca.
- nr 24 (1688–89) Relacje dyplomatów brandenburskich i korespondencja urzędowa związana ze ślubem Ludwiki Karoliny z Radziwiłłów z księciem Karolem Filipem Wittelsbach–Neuburg.
- nr 25 (1667–75) Testament Bogusława Radziwiłła, Orla 27 XII 1668 (wersja polska i niemiecka) oraz dokumenty i korespondencja związane z jego wykonaniem.
- nr 26 (1668) Testament Bogusława Radziwiłła, Orla 27 XII 1668.
- nr 27 (1634–71) Korespondencja wojewody wileńskiego, hetmana wielkiego litewskiego Krzysztofa Radziwiłła (młodsze) z elektorem brandenburskim Jerzym Wilhelmem; listy króla Michała I Wiśniowieckiego i wojewody wileńskiego Michała Kazimierza Radziwiłła do elektora brandenburskiego Fryderyka Wilhelma w związku ze śmiercią Bogusława Radziwiłła i opieką nad Ludwiką Karoliną Radziwiłłówną.
- nr 28 (1670) Informacja o zgonie Bogusława Radziwiłła, opis balsamowania zwłok, epitafium, nuty, druki związane z pogrzebem.
- nr 29 Listy i relacje z Królewca do Berlina w związku ze zgonem Bogusława Radziwiłła i opieką nad jego córką.
- nr 30 Akta w języku obcym.
- nr 31 (1706–1714) Uniwersał księcia Karola Filipa Wittelsbach–Neuburg ogłaszający pełnoletniość Elżbiety Augusty — córki jego i Ludwiki Karoliny z Radziwiłłów, skierowany do administratorów i mieszkańców „dóbr neuburskich”; korespondencja w sprawie sporów o te dobra.
- nr 32 (1715–20) Dokumenty dotyczące sporów o „dobra neuburskie”.
- nr 33 (1724–31) Dokumenty dotyczące „dóbr neuburskich”, m.in. pisma ministrów saskich: J. H. Flemminga i Ernsta Manteuffla.
- nr 34 (1732–39) Dokumenty dotyczące pretensji Radziwiłłów nieświeskich, Sapiechów i Hohenzollernów do „dóbr neuburskich”.
- nr 35 (1740–45) Relacje reprezentantów Hohenzollernów: porucznika von Reybnitz i sekretarza poselstwa pruskiego w Warszawie Johanna Karła Leveaux z rozliczenia z Radziwiłłami w związku z przejściem przez tych ostatnich „dóbr neuburskich”.
- nr 36 (1679–81) Relacje dyplomatów brandenburskich z Warszawy i Paryża na temat reakcji na ślub Ludwiki Karoliny Radziwiłłówny z margrabią Ludwikiem Hohenzollernem; korespondencja urzędowa w sprawie opieki nad Ludwiką Karoliną; listy królowej Marii Kazimiery Sobieskiej w związku z małżeństwem Ludwiki Karoliny z Radziwiłłów.
- nr 37 Akta w języku obcym.
- nr 38 (1680) Korespondencja Jana III Sobieskiego i marszałka wielkiego litewskiego Stanisława Kazimierza Radziwiłła z elektorem brandenburskim Fryderykiem Wilhelmem w sprawie pomocy w wojnie przeciw Turcji.
- nr 39 (1685) Korespondencja Jana III Sobieskiego z elektorem brandenburskim Fryderykiem Wilhelmem w związku z berlińską misją podkomorzego ptockiego Mikołaja Narzymyskiego w sprawie dóbr Ludwiki Karoliny z Radziwiłłów.
- nr 40 (1686) Korespondencja elektora brandenburskiego Fryderyka Wilhelma z Sapiehami, Radziwiłłami i in. w sprawach polskich.

- nr 41 (1690–1720) Inwentarz królewieckiego archiwum Radziwiłłów i korespondencja hr. (Christoph?) von Dohna w sprawie porządkowania tegoż archiwum.
- nr 42 (1695–1701) Korespondencja wojewody wileńskiego, hetmana wielkiego litewskiego Kazimierza Jana Sapiehy z elektorem brandenburskim Fryderykiem III w sprawie zwrotu archiwum wywiezionego do Królewca przez Bogusława i Janusza (młodsze) Radziwiłłów.
- nr 43 (1723–38) Inwentarze i korespondencja w sprawie archiwum Radziwiłłów w Królewcu.
- nr 44 (1741–45) Relacje urzędnika pruskiego Hofmanna dla władz w Berlinie na temat usuwania z archiwum Radziwiłłowskiego w Królewcu dokumentów wagi państwowej w związku z żądaniem Radziwiłłów zwrotu archiwaliów; korespondencja w tej sprawie.
- nr 45 (1745) Pismo podczaszego wielkiego litewskiego Hieronima Floriana Radziwiłła z żądaniem zwrotu archiwum Radziwiłłowskiego z Królewca. Upoważnienie dla delegatów — Suzina (Michała?) i Słobodzkiego (Jana? Dominika?) do odbioru archiwaliów. Relacje rezydenta pruskiego w Warszawie J. K. Leveaux m.in. w związku z rozliczeniami z Radziwiłłami.
- nr 46 (1695) Panegiryki na cześć Ludwiki Karoliny z Radziwiłłów autorstwa jej pastora nadwornego Johanna Jakoba Schrötberga.
- nr 47 Pisma władz pruskich i projekty porozumień między Radziwiłłami, Sapiehami i in. w sprawie opieki nad „dobrami neuburskimi”.
- nr 48 (1696–1704) Akta „dóbr neuburskich”, m.in. porozumienie Hohenzollernów z Sapiehami w sprawie opieki nad „dobrami neuburskimi” z 1697 r.
- nr 49 Akta „dóbr neuburskich”, m.in. dokumenty związane z pruskimi do nich pretensjami składane przez rezydenta pruskiego w Warszawie Karla Gottfrieda Hofmanna oraz jego relacje.
- nr 50 (1704–1708) Korespondencja władz pruskich z Radziwiłłami w sprawie „dóbr neuburskich”.
- nr 51 Akta spraw sądowych Karola Stanisława Radziwiłła z mieszkańcami Królewca.
- nr 52 (1394–1412) Kopie akt potwierdzających prawa Radziwiłłów do starostwa człuchowskiego, m.in. kopie przywilejów wielkich mistrzów Zakonu Krzyżackiego.
- nr 53 (1775) Relacje rezydenta pruskiego w Warszawie Gideona Benoît, częściowo szyfrowane.
- nr 54 (1673) Korespondencja z hamburskim bankierem Gericke w związku z pożyczką 16 000 talarów dla Radziwiłłów i kopie związanych z tą transakcją dokumentów.
- nr 55 (1747) Prośby braci Jourdain i innych poddanych pruskich do króla Fryderyka II o pomoc w odzyskaniu (za pośrednictwem biskupa poznańskiego Teodora Czartoryskiego) należności od poznańskiej firmy wdowy Fergusson i synów.
- nr 56 Akta w języku obcym.
- nr 57 (1748) Akta sporu finansowego kupca z Królewca, radcy handlowego Saturgusa i Żyda berlińskiego Efraima z Radziwiłłami.
- nr 58 (1748–49) Akta sporu finansowego kupca z Królewca, radcy handlowego Saturgusa i Żyda berlińskiego Efraima z Radziwiłłami.
- nr 59 (1752–55) Korespondencja urzędników pruskich z chorążym wielkim litewskim H. F. Radziwiłłem w związku z pretensjami finansowymi aptekarza Friedricha Pauli do księcia i jego poddanych.
- nr 60 (1752–54) Akta sporu finansowego kupca Saturgusa i Żyda Efraima z Radziwiłłami.
- nr 61 (1752–68) Akta sprawy porucznika dragonów von Hanenfeldta przeciw chorążemu wielkiemu litewskiemu H. F. Radziwiłłowi o zwrot pożyczki.
- nr 62 (1765–69) Prośba kupca Saturgusa do króla Fryderyka II o pomoc w odzyskaniu należności od Radziwiłłów i korespondencja z rezydentem pruskim w Warszawie w tej sprawie.
- nr 63 (1767–71) Prośby Glasenappa i Sonneberga o pomoc w odzyskaniu pożyczki udzielonej zmarłemu chorążemu wielkiemu litewskiemu H. F. Radziwiłłowi i korespondencja władz pruskich w tej sprawie.
- nr 64 (1767–97) Akta sprawy radcy handlowego Seifrieda, dziedziców Flemmingów i in. przeciw Radziwiłłom o należności finansowe.
- nr 65 Akta interwencji władz pruskich w spory Radziwiłłów z poddanymi pruskimi (Saturgusem i innymi).
- nr 66 (1776–78) Prośba kupca Saturgusa do władz pruskich o pomoc w sporze z Radziwiłłami i korespondencja z rezydentem pruskim w Warszawie w tej sprawie.

- nr 67 (1746–48) Akta sporu pomiędzy kasjerem podczaszego wielkiego litewskiego H. F. Radziwiłła, Szmulem Ickowiczem i jego berlińskimi wierzycielami — Efraimem i Herzem—Mosesem Gumpertsem.
- nr 68 (1784–86) Akta sprawy z pozwu Lipińskiego przeciw Radziwiłłom o długi hipoteczne.
- nr 69 (1787–96) Sprawy sądowe Radziwiłłów o długi.
- nr 70 (1791–92) Akta sporu Katarzyny von Mazzi z Radziwiłłami o dobra żółkiewskie.
- nr 71 (1793) Prośba firmy Dickman i syn do władz pruskich o pomoc w odzyskaniu należności od Radziwiłłów i pruska korespondencja urzędowa w tej sprawie.
- nr 72 (1800–1809) Akta sporu kupca Günthera z Dominikiem Hieronimem Radziwiłłem o długi.
- nr 73 (1753–55) Skargi duchownych ewangelickich z „dóbr neuburskich” do władz pruskich na ucisk ze strony chorążego wielkiego litewskiego H. F. Radziwiłła i korespondencja pomiędzy tymże, królem Fryderykiem II i urzędnikami pruskimi w tej sprawie.
- nr 74 (1750–65) Prośby ewangelików z dóbr chorążego wielkiego litewskiego H. F. Radziwiłła do władz pruskich o ochronę przed uciskiem i korespondencja z władzami pruskimi w tej sprawie.
- nr 75 (1790–91) Korespondencja wojewody wileńskiego Michała Hieronima Radziwiłła z królem pruskim Fryderykiem Wilhelmem II i (Augustem Friedrichem Ferdinandem?) hr. Goltzem w sprawie nadania orderu Czarnego Orła.
- nr 76 (1796) Akta i umowy związane z małżeństwem Antoniego Henryka Radziwiłła z Fryderyką Dorotą Luizą, córką księcia Ferdynanda Augusta Hohenzollerna.
- nr 77 (1798) Korespondencja Antoniego Henryka Radziwiłła z królem pruskim Fryderykiem Wilhelmem III w związku z podejrzeniem o zbrodnię stanu — utrzymywanie korespondencji z polskimi emigrantami.
- nr 78 (1807–57) Korespondencja Wilhelma Radziwiłła z królem pruskim Fryderykiem Wilhelmem IV, księciem Augustem Hohenzollernem i ministrem Karlem vom und zum Stein w sprawach osobistych.
- nr 79 (1807) Korespondencja księcia Ferdynanda Augusta Hohenzollerna z urzędnikami pruskimi w sprawie zajęcia pałacu Radziwiłłów w Berlinie na siedzibę francuskiego gubernatora miasta, marszałka Victora.
- nr 80 (1812) Akta gospodarze Wilhelma Radziwiłła.
- nr 81 Pismo Heleny z Przeddzieckich Radziwiłłowej do królowej pruskiej Luizy z prośbą o zmniejszenie obciążeń podatkowych.
- nr 82 (1834) Pismo w związku z nadaniem — z inicjatywy Luizy Radziwiłłowej — godności „lekarza zębów” doktorowi Blume.
- nr 83 (1859–63) Akta własności i dokumenty dóbr przygodzickich Wilhelma i Bogusława Radziwiłłów.
- nr 84 (1869) Korespondencja Wilhelma i Bogusława Radziwiłłów z pruskim ministerstwem dworu w sprawie nieruchomości w Berlinie.
- nr 85 (1870–75) Dokumenty praw własności zmarłych Wilhelma i Bogusława Radziwiłłów do dóbr białoruskich, wielkopolskich i pałacu w Berlinie.
- nr 86 (1807) Kopia listu Luizy Radziwiłłowej do męża Antoniego Henryka Radziwiłła i jej zapiski diariuszowe dotyczące spraw międzynarodowych — polityka Aleksandra I, Napoleona I, podpisanie pokoju tyłżyckiego, interwencja posła brytyjskiego Roberta Wilsona w sprawy rosyjskie.
- nr 87 (1809–36) Korespondencja Luizy Radziwiłłowej z władzami pruskimi w sprawach osobistych.
- nr 88 (1820–32) Listy Luizy Radziwiłłowej do marszałka dworu pruskiego w sprawach osobistych.
- nr 89 (1823) Korespondencja Luizy Radziwiłłowej w sprawach osobistych.
- nr 90 (1658–59) Relacje rezydenta brandenburskiego w Warszawie Johanna von Hoverbeckadla Bogusława Radziwiłła w sprawach politycznych i prywatnych, fragmenty diariuszy sejmowych, akt konfederacji i in.
- nr 91 (1658–68) Relacje rezydenta brandenburskiego J. von Hoverbecka z Warszawy dla Bogusława Radziwiłła.
- nr 92 (1658) Porozumienie Rzeczypospolitej z hetmanem ukraińskim Janem Wyhowskim w Hadziaczu wraz z omówieniem głównych punktów układu.
- nr 93 (1658–59) Korespondencja dyplomatyczna w związku z konfliktem polsko–szwedzkim; kopie listów Ludwika XIV, kardynała Giulio Mazariniego, Oliviera Cromwella i in.
- nr 94 (1659–60) Kopie akt wstępnych rokowań polsko–szwedzkich w sprawie wyboru Oliwy na miejsce rozmów pokojowych.

nr 95 (1659–61) Relacje rezydenta brandenburskiego J. von Hoverbecka i in. dla Bogusława Radziwiłła z okresu rokowań pokojowych w Oliwie.

nr 96 Akta w języku obcym.

nr 97 (1642) Projekt sojuszu polsko-pruskiego.

nr 98 (1645–59) Wykład praw dziedzicznych elektora brandenburskiego do Prus Książęcych.

nr 99 (1656–72) Kopie akt dotyczących rokowań elektora brandenburskiego ze Szwecją, Francją i Rzeczpospolitą, akta traktatu sojuszniczego z Francją.

nr 100 (1657–61) Akta landtagów pruskich; drukowany tekst przysięgi stanów pruskich.

nr 101 (1662–67) Rezolucje landtagów pruskich z lat 1662, 1666, 1667.

* * *

Ostatnim i najobszerniejszym, autonomicznym niejako zbiorem materiałów w ramach zespołu Radziwiłłowskiego (Fond 694) w NGAB jest Archiwum Sobieskich. Zostało ono opisane w inwentarzu (opis) 12 sporządzonym w 1962 r.³¹ Niezależnie od proveniencji innych materiałów przejętych przez Radziwiłłów po Sobieskich wraz z dobrami ruskimi i rozrzuconych w różnych częściach zespołu 694³² wszystko wskazuje na to, że inwentarz 12 opisuje zasób zaginionego po drugiej wojnie światowej tzw. oławskiego archiwum Jakuba Ludwika Sobieskiego, znanego też jako Archiwum Sobieskich. Wszystkie udostępnione akta opisane w inwentarzu 12 zespołu 694 poddane zostały starannej konserwacji oraz oprawione w nowe obwoluty. Zachowane stare okładki fascykułów świadczą o tym, że materiały te należały do Repositorium 141 Preußisches Geheimes Staatsarchiv, gdzie przed 1939 r. wykorzystywane były przez badaczy polskich — zachowały się oryginalne wpisy m.in. Juliusza Starzyńskiego, Kazimierza Piwarskiego i Ottona Laskowskiego³³.

Wcześniejsze i późniejsze losy tego zespołu nie są całkiem jasne. Więcej wiemy o losach Archiwum Sobieskich w XVIII i XIX w. — przechowywane przez Jakuba Ludwika Sobieskiego w jego rezydencji w Oławie archiwum rodzinne znajdowało się tam do 1734 r., kiedy to królewicz ostatecznie opuścił Śląsk³⁴. Wiadomo, że przed 1741 r. Archiwum Sobieskich usunięto z zamku oławskiego, być może przechowywane było w Oławie lub w Brzegu. W 1741 r., po zajęciu Oławy przez Fryderyka II, archiwalia, do których pretensje zgłaszali m.in. kasztelan miński Daniel Wyhowski w imieniu Radziwiłłów nieświeskich i marszałek Charles Fouquet de Belle Isle w imie-

³¹Udostępniony mi inwentarz opatrzony jest notatką informującą, iż inwentaryzacja prowadzona pod nadzorem naczelnika Odtęła drewnianych fondów, Leontiewej, zakończona została 28 XII 1962 — NGAB, Fond 694, op. 12.

³²Np. oryginały korespondencji J. L. Sobieskiego z administratorem jego ekonomii nowodworskiej (Tiegenhoff) Ernestem Wolsonem w sprawie przygotowań do wesela córek — Marii Kazimiery i Marii Karoliny Sobieskich, NGAB, F. 694, op. 1, nr 318, k. 41–43 — list datowany w Oławie 5 VIII 1716, wykorzystany przez K. Piwarskiego (*Królewicz Jakób Sobieski w Oławie*, Kraków 1939, s. 66–67) na podstawie kopii z XIX w., sporządzonej zapewne z przechowywanego w Nieświeżu oryginału, zatytułowanej „Listy Jana Sobieskiego z lat 1667–1672, jego synów Konstantego, Aleksandra i Jakuba Ludwika z lat 1697–1716”, rkp. BO 1622/II, k. 33–35.

³³Zob. informację o podstawie źródłowej w przywoływanej wyżej pracy K. Piwarskiego, s. 2–3; autor monografii Wilanowa wykorzystał listy A. Locciego do Jana III, J. Starzyński, *Wilanów. Dzieje budowy pałacu za Jana III*, Warszawa 1933, „Studia do dziejów sztuki w Polsce”, t. 5: *Varsoviana*, t. 2, s. 91–92, edycja listów Locciego w aneksie, s. 75–90; w popularnej biografii Jana III brak śladów wykorzystania Archiwum Sobieskich, O. Laskowski, *Jan III Sobieski*, Lwów 1933.

³⁴K. Piwarski, op. cit., s. 105; W. Roszkowska, *Oława królewiczów Sobieskich*. Wydanie przejrzone i zaktualizowane, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1984, s. 93, 168.

niu książąt de Bouillon, przejęte zostały przez władze pruskie³⁵. Przewiezione w niejasnych okolicznościach po 1743 r. do Wrocławia znajdowały się tam być może w 1761 r., a w 1820 r. we wrocławskim archiwum sporządzono ich „Summarisches Verzeichnis”, zapewne w związku z przekazywaniem akt do Berlina³⁶.

Wcześniej do Archiwum Sobieskich miał dostęp Jerzy Samuel Bandtke, który sporządził cenne wypisy³⁷ — stały się one podstawą pierwszej i dalszych edycji listów Jana Sobieskiego i osób z nim związanych³⁸. W tym samym okresie zawartość Archiwum Sobieskich interesowała już historyków niemieckich i polskich³⁹. Wiedział o jego istnieniu Antoni Zygmunt Helcel, jednak w swych pracach ograniczył się do wykorzystania spuścizny swego nauczyciela, J. S. Bandtkego oraz do opublikowania ogólnego wykazu zawartości Archiwum sporządzonego na podstawie materiałów opracowanych przez badaczy niemieckich⁴⁰. W 1866 r. część akt przewieziono do Królewca, a w 1892 r. archiwista Theodor Schimmellau przygotował informację o dziejach Archiwum i jego inwentarz, który po drugiej wojnie światowej był jedynym kompletnym źródłem informacji o zawartości archiwum Sobieskich.

W 1896 r. historyk sztuki Marian Sokołowski opublikował krótką informację o przechowywanych w Berlinie materiałach, które interesowały go z punktu widzenia badań nad sztuką polską⁴¹, informacjami Sokołowskiego kierował się w kilkadziesiąt lat później Juliusz Starzyński, który dzięki protekcji Marcelego Handelsmana został dopuszczony do Archiwum Sobieskich w Berlinie⁴². Z innych badających później ten materiał historyków polskich chyba tylko Kazimierz Piwarski zdążył opublikować wyniki swych prac przed wybuchem wojny⁴³.

Po wojnie losy berlińskiego archiwum Sobieskich były nieznane, a sprawa ta — jakże ważna dla historyków polskich — wzbudzała wiele zainteresowania i emocji. Długo sądzono, że archiwum przepadło w czasie wojny⁴⁴, następnie pojawiły się informacje, iż znajduje się ono w Centralnym Archiwum NRD, Oddział Historyczny

³⁵W. Roszkowska, op. cit., s. 169.

³⁶K. Piwarski, op. cit., s. 108.

³⁷A. Birkenmajer, *Bandtke (Bandtke) Jerzy Samuel*, PSB, t. 1, s. 260–263.

³⁸*Listy Jana Sobieskiego do żony Maryi Kazimiry wraz z listami tej królewskiej rodziny i innych znakomitych osób*, wyd. A. Z. Helcel, Kraków 1860; *Listy do Marysieńki*, oprac. L. Kukulski, Warszawa 1962 — informacje o odpisach J. S. Bandtkego (rkp. BPANKr. 81–83) jako podstawie źródłowej edycji, s. 19–22; toż samo w wydaniu 3, Warszawa 1973.

³⁹„Archiv für Geschichte und Literatur” Bd. 5, 1830–35, s. 349; niewątpliwie do Archiwum Sobieskich miał też dostęp E. Raczyński, który wykorzystał go w swej edycji listów Jana III do Marii Kazimiry z 1683 r. (Warszawa 1823 i 1824).

⁴⁰A. Z. Helcel, *O dwukrotnem zameżciu księżniczki Ludwiki Karoliny Radziwiłłówny i wynikłych ztąd w Polsce zamieszkach. Przyczynek do dziejów panowania Jana III*, Kraków 1857, „Przedmowa”, s. 4, „Spis aktów i listów różnej treści znajdujących się w Archiwum niegdyś Sobieskich”, s. 6–10, w aneksie Helcel ogłosił „Listy do poprzedzającej rozprawy odnoszące się”, głównie księcia Ferdynanda Kettlera i posta polskiego w Berlinie K. L. Bielińskiego, s. 97–127.

⁴¹„Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce PAU” t. 6, sprawozdanie z posiedzenia 29 X 1896, s. LIII.

⁴²J. Starzyński, op. cit., s. 2.

⁴³K. Piwarski, op. cit., Kraków 1939.

⁴⁴A. Miłobędzki, „Wstęp”, w: J. Starzyński, *Wilanów. Dzieje budowy pałacu za Jana III* (wyd. 2), Warszawa 1976, s. 7, 109.

w Merseburgu⁴⁵. Brak dostępu do akt oficjalnie tłumaczono koniecznością ich uporządkowania i opracowania. W 1983 r. — przy okazji rocznicy bitwy wiedeńskiej — sprawa odżyła i w „Polityce” Robert Jarocki opublikował wywiad z Konradem Zawadzkiem, który potwierdził, że w 1945 r. Stanisław Lorentz uzyskał od Niemców informację, iż Archiwum Sobieskich ocalało — publikacja kończyła się znaczącą konkluzją — materiały te znajdują się „na obszarze jednego z państw niemieckich”⁴⁶. Kontynuacją sprawy był list Edwarda Kobzdaja z Wrocławia, który poinformował czytelników tygodnika, iż jako pracownik polskiej Państwowej Służby Archiwalnej widział w 1976 r. w Merseburgu inwentarz (Repertoria) Archiwum Sobieskich opracowane jeszcze w XIX w. w Berlinie. Opublikował też (na łamach „Polityki”!) krótką informację o stratach, jakie Archiwum Sobieskich poniosło po 1939 r.⁴⁷

W świetle powyższych ustaleń trudno orzec, jaka część dawnego Repositorium 141 Preußisches Geheimes Staatsarchiv znajduje się w Mińsku i jak duża jego część uległa rzeczywiście zniszczeniu lub rozproszeniu. Odpowiedzieć na to pytanie mogłoby tylko szczegółowe porównanie inwentarzy sporządzonych przez archiwistów niemieckich i rosyjskich oraz konfrontacja ich z zasobem NGAB. Nic też konkretnego nie wiemy o okolicznościach, w jakich akta te przekazane zostały do Mińska.

Ponieważ jednak przechowywane w mińskim NGAB akta mają pierwszorzędne znaczenie dla historyków zajmujących się nie tylko badaniami historii sensu stricto, ale także dla historyków sztuki i literatury, publikujemy poniższe własne opracowanie z pełną świadomością, iż dane te są w niewielkiej tylko części potwierdzone przez autopsję, a więc muszą zawierać błędy wynikające z posiłkowania się informacją z niedobrego inwentarza z 1962 r. Nie ulega wątpliwości, że zespół ten wymaga ponownego opracowania zgodnego z zasadami archiwistyki, pozostaje mieć nadzieję, że przy współpracy kompetentnych archiwistów białoruskich, niemieckich i polskich zostanie w przyszłości sporządzony nowy, szczegółowy opis materiałów Archiwum Sobieskich. Poniższe informacje opracowano na podstawie skorygowanych i uzupełnionych danych zawartych w sporządzonym w języku rosyjskim inwentarzu 12 zespołu 694 (NGAB, Fond 694, op. 12) pt.

„Dokumenty Jana Sobieskiego, jego żony Marii Kazimiery, syna Jakuba i żony Jakuba — Jadwigi Elżbiety, z lat 1576–1757”⁴⁸.

nr 1 (1674) Relacje i korespondencja dotycząca elekcji.

nr 2 (1676) Relacje o wyjeździe zagranicznym (niedoszła do skutku podróż Marii Kazimiery Sobieskiej do Francji?).

nr 3 (1633) Testament wojewody ruskiego (Stanisława Lubomirskiego?).

nr 4 (1668) Jan Sobieski do posła francuskiego w Warszawie (Pierre Bonzy bp Bezieres?).

nr 5 (1675–76) Instrukcja Jana III Sobieskiego dla posła polskiego w Berlinie Michała Antoniego Hackiego.

nr 6–8 (1675–76) Relacje posła brandenburskiego Johanna von Hoverbecka o sytuacji w Rzeczypospolitej.

⁴⁵W. Roszkowska, *Olawa królewiczów Sobieskich*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968, s. 197; A. Kersten, „Przedmowa”, w: P. Miller, *Zona dla pretendenta. Rzecz o Marii Klementynie Sobieskiej*, przeł. A. Przedpeńska–Trzeciakowska, Warszawa 1968, s. 16, przyp. 5.

⁴⁶R. Jarocki, *Gdzie jest archiwum Sobieskich. Rozmowa z doc. Konradem Zawadzkiem*, „Polityka” 1983, nr 21, s. 14.

⁴⁷E. Kobzdaj, *Gdzie jest archiwum Sobieskich?* (List do redakcji), „Polityka” 1983, nr 29, s. 9.

⁴⁸Materiały opisywane z autopsji zaznaczam *. Tam, gdzie tego oznaczenia brak, opieram się na danych inwentarza, jednak zostały one skorygowane i uzupełnione. Bez zmian zachowano tylko układ i sygnatury. Wszelkie uwagi, nawiasy, znaki zapytania itp. pochodzą od autora.

- nr 9–10 (1676–95) Relacje polityczne z Francji.
- nr 11–29 (1678–96) Relacje agentów dyplomatycznych z Hagi i Amsterdamu (Malle), Brukseli, Gdańska, Hamburga (Stelle), Konstantynopola, Hagi i Kopenhagi (Antoine Moreau, Jakub Abensur), Moskwy.
- nr 30–31 (1680–82) Kopie depech markiza François Vitry de l'Hôpital, posła francuskiego w Rzeczypospolitej dla Ludwika XIV.
- nr 32–34 (1681–96) Relacje z Konstantynopola i Wiednia (Samuel Proski, Jean Baptiste Romanini?).
- nr 35 (1682–83) Relacje francuskie z Rzeczypospolitej oraz różne informacje polityczne.
- nr 36 (1690) Relacje jezuitki z Pekinu dotyczące wojny z Turcją(?).
- nr 37 (1692–95) Relacje posła polskiego w Wiedniu Samuela Proskiego.
- nr 38–41 (1695–96) Korespondencja d'Arnaud, sekretarza Jana III.
- nr 42 (1695) Relacje z Kopenhagi (A. Moreau, J. Abensur?).
- nr 43 (1696) Kredens Gottfrieda Wernera, posła brandenburskiego w Rzeczypospolitej.
- nr 44 (b. d.) Materiały dotyczące sejmu w Grodnie(?).
- nr 45 (1667–78) Korespondencja Jana Sobieskiego w sprawach wojskowych, m.in. z królem Janem Kazimierzem.
- nr 46 (1667) Prośby króla Jana Kazimierza o pomoc francuską.
- nr 47–50 (1668–1742) Materiały dotyczące stosunków Rzeczypospolitej z Brandenburgią i jej pomocy wojskowej.
- nr 51 (1677) Relacje Gorczyńskiego(?) dotyczące rokowań polsko-brandenburskich w obozie pod Szczecinem.
- nr 52 (1678) Materiały dotyczące stosunków Rzeczypospolitej z Brandenburgią i Francją.
- nr 53 (1678) Misja dyplomatyczna (Stefana?) Niemirycza.
- nr 54 (1680–88) Materiały do stosunków Rzeczypospolitej z Brandenburgią.
- nr 55 (1681) Korespondencja z chanem krymskim.
- *nr 56 (1682) Jakub Ludwik Sobieski(?), „Diariusz nieprzyjaciela tego inkursji a die 2 Februarii jako wyszedł z zacharą Kazi Girej (Gazi Gerej) sołtan, syn chański młodszy”, k. 1–4.
- nr 57 (1683) Sojusz polsko-austriacki przeciw Turcji.
- nr 58 (1683) Relacje spod Wiednia.
- nr 59 (1683) Relacje dla Jana III w sprawach tureckich.
- nr 60 (1683–84) Materiały dotyczące sojusz antytureckiego.
- nr 61–62 (1576–1684) Materiały dotyczące sojuszów polsko-austriackich.
- nr 63 (1685–86) Materiały do rokowań kanclerza wielkiego koronnego Jana Wielopolskiego w Berlinie w sprawie sojuszu antytureckiego.
- nr 64 (1685) Materiały do rokowań polsko-brandenburskich.
- nr 65 (1685–86) Materiały do rokowań polsko-brandenburskich, misja Christopa Wicherta.
- nr 66 (1686) Materiały do rokowań polsko-brandenburskich, misja (Karola Kazimierza?) Chaleckiego.
- nr 67–68 (1688–95) Relacje o wojnie z Turcją.
- nr 69 (1688) Relacje starosty malborskiego Kazimierza Ludwika Bielińskiego z misji w Berlinie i korespondencja Jana III z elektorem brandenburskim Fryderykiem III.
- nr 70 (1688–89) Korespondencja Jana III z Sapiehami.
- nr 71 (1688) Materiały do rokowań polsko-austriackich.
- nr 72 (1691–94) Akta wojskowe.
- nr 73 (1694) Korespondencja Jana III z elektorem brandenburskim Fryderykiem III.
- nr 74 (1692) Materiały do rokowań polsko-brandenburskich.
- nr 75 (1692–96) Korespondencja Jana III w sprawach tureckich.
- nr 76 (1693) Relacje o bitwie pod Neerwinden.

- nr 77–78 (1695) Relacje generała (Jakuba Henryka?) Flemminga spod Namur.
- nr 79 (b. d.) Relacje rosyjskie o wojnie z Turcją.
- nr 80 (1671) Raport o stanie armii polskiej na Ukrainie.
- nr 81 (1681) Relacja komendanta Białej Cerkwi dla Jana III.
- nr 82 (1692–93) Kopie relacji o wojnie francusko–angielskiej.
- *nr 83 (1659–73) Listy do Jana III, m.in. biskupa krakowskiego Andrzeja Trzebieckiego, Władysława Szmelinga, wojskiego lwowskiego Szymona Olewińskiego, marszałka nadwornego koronnego Jana Klemsa Branickiego, k. 1–16.
- nr 84 (1669) Listy Ludwika XIV do Jana Sobieskiego.
- nr 85 (1674–85) Korespondencja Jana III z elektorem brandenburskim Fryderykiem Wilhelmem.
- nr 86 (1674–96) Listy różnych osób do Jana III.
- nr 87–91 (1675–96) Listy różnych osób do Jana III.
- nr 92 (1676) Korespondencja polityczna Jana III.
- nr 93–104 (1681–96) Listy różnych osób do Jana III.
- nr 105 (1680–82) Kopie listów do posła francuskiego w Warszawie, markiza François Gaston de Béthune.
- *nr 106 (1686, 1719) Kopia listu Aleksandra Maucordato o sukcesach armii tureckiej; list Klemensa Augusta Wittelsbacha do Jakuba Ludwika Sobieskiego, k. 1–4; zestawienie korespondencji tegoż z Wittelsbachami bawarskimi.
- *nr 107 (1725) 2 listy księcia wirtemburskiego (Karol Ferdynand, Krystian Ulryk?) do Jakuba Ludwika Sobieskiego (z opisu na starej obwolucie wynika, że fascykuł zawierał list Gustawa Samuela Leopolda Wittelsbach–Zweibrücken z zawiadomieniem o śmierci króla szwedzkiego Karola XII Wittelsbacha), k. 1–2.
- *nr 108 (1714–26) 3 listy Karola Alberta Wittelsbacha do Jakuba Ludwika Sobieskiego, m.in. zawiadomienie o śmierci elektora bawarskiego Maksymiliana Emanuela Wittelsbacha, k. 1–5.
- *nr 109 (1719) Gustaw Samuel Leopold Wittelsbach–Zweibrücken do Jakuba Ludwika Sobieskiego z zawiadomieniem o śmierci Karola XII; list księcia wirtemburskiego na Oleśnicy, b. d., k. 1–3.
- *nr 110 (1722) Kondolencje Ernesta Ludwika landgraфа Hessen–Darmstadt po śmierci Jadwigi Elżbiety Sobieskiej, k. 1–2.
- *nr 111 (1722–26) 2 listy księcia Filipa Hessen–Darmstadt, k. 1–4.
- *nr 112 (1691) List Karola Teodora Ottona księcia Salm, k. 1–2.
- *nr 113 (1684–1718) Listy Ferdynanda Kettlera księcia kurlandzkiego do Jakuba Ludwika Sobieskiego, k. 1–63.
- *nr 114 (1691–1716) Listy księcia Jana Wilhelma Wittelsbach–Neuburg do Jakuba Ludwika Sobieskiego, k. 1–48; zestawienie tejeż korespondencji.
- *nr 115 (1691) List księcia Filipa Wilhelma Wittelsbach–Neuburg do Jakuba Ludwika Sobieskiego, k. 1–2.
- nr 116 (1684) Korespondencja Jana III z elektorem brandenburskim Fryderykiem Wilhelmem.
- nr 117 (1689–91) Kopie depesz posła francuskiego w Warszawie F. G. de Béthune.
- nr 118–119 (1692–96) Listy różnych osób do Jana III.
- nr 120–122 (1620–1718) Listy duchownych katolickich do Sobieskich.
- nr 123 (1623) Kłątwy biskupie(?).
- nr 124–125 (1668–95) Listy biskupa Toussaint de Forbin–Janson do Jana III.
- nr 126 (b. d.) Dokumenty dotyczące spraw Kościoła katolickiego.
- nr 127 (1655–68) Listy króla Jana Kazimierza do Jana Sobieskiego.
- nr 128 (1668) Przywileje Jana Kazimierza dla Jana Sobieskiego.
- nr 129 (1669) Książę Filip Wilhelm Wittelsbach–Neuburg do Jana Sobieskiego.

- *nr 130 (1681–94) Listy Augustyna Locciego do Jana III relacjonujące prace budowlane w Wilanowie ze szkicami, k. 1–67⁴⁹.
- nr 131–140 (1665–80) Listy Jana Sobieskiego do żony Marii Kazimiery.
- nr 141–144 (1675–84) Listy Jana Sobieskiego do żony Marii Kazimiery.
- nr 145–147 (1683–96) Listy Marii Kazimiery do Jana Sobieskiego.
- nr 148–149 (1685–91) Listy Aleksandra i Konstantego Sobieskich do ojca.
- nr 150–85 (1608–1715) Korespondencja Jana III i Marii Kazimiery Sobieskich z dziećmi i inne listy rodzinne.
- *nr 186 (1693–96) Listy Phillippe’a Duponta i innych do królowej Marii Kazimiery, m.in. z Torunia, Gdańska, Dunkierki i Paryża, k. 1–161.
- *nr 187 (1695) Listy pocztmistrza Pawła Gratty z Gdańska do d’Arnaud, sekretarza Sobieskich, k. 1–103, fragmenty zsyfrowane.
- *188 (1692–94) Pokwitowania na odbiór sum od zapisów na dobrach Kurów dla zgrupowań zakonnych oraz inne sprawy finansowe królowej Marii Kazimiery, k. 1–20.
- *nr 189 (1690–1717) Akta Sobieskich: m.in. kopia aktu transakcji królowej Marii Kazimiery z wojewodą braclawskim Janem Aleksandrem Koniecpolskim; rachunki Jakuba Ludwika Sobieskiego z okresu elekcji 1697 r.; rachunki dworu Jakuba Ludwika Sobieskiego z 1715 r.; gwarancja protekcji Piotra I dla „domu Sobieskich” 1709 r.; akta spraw majątkowych prowadzonych po śmierci królowej Marii Kazimiery przez Franciszka Wierusz Kowalskiego, k. 1–27.
- nr 190 (1632) Korespondencja.
- nr 191 (1659) Listy królowej polskiej Marii Ludwiki.
- nr 192 (1691) Korespondencja Eleonory Joanny Wilhelminy z księciem neuburskim(?).
- nr 193–220 (1666–95) Korespondencja polityczna królowej Marii Kazimiery.
- nr 221 (1667) Listy Sapiehy(?) do Marii Kazimiery.
- nr 222–28 (1671–1703) Listy Anne Louis d’Arquien hrabiego de Maligny do królowej Marii Kazimiery.
- nr 229 (1672–1699) Listy Marie Louise d’Arquien markizy de Béthune do Marii Kazimiery.
- nr 230 (1683) Korespondencja rodzinna królowej Marii Kazimiery.
- nr 231 (1683) Relacje o bitwie pod Wiedniem.
- nr 232 (1688) Listy Eleonory Klementyny(?) do królowej Marii Kazimiery.
- *nr 233 (1691–1705, 1720) Listy wojewody poznańskiego Stanisława Leszczyńskiego do Jakuba Ludwika i Aleksandra Sobieskich; list wojewody kaliskiego Stefana Leszczyńskiego, k. 1–21.
- *nr 234 (1705) Listy informatora podpisującego się „Serviteur”, „PR”, „P. Rez.” do Aleksandra Sobieskiego, fragm. zsyfrowane, k. 1–60.
- *nr 235 (1700) 2 listy z Francji do Aleksandra Sobieskiego, k. 1–4.
- *nr 236 (1698) Król August II do Aleksandra Sobieskiego w odpowiedzi na prośbę o ochronę dóbr złoczowskich, k. 1.
- *nr 237 (1697) Katarzyna z Opalińskich Leszczyńska do Aleksandra Sobieskiego, k. 1–4.
- *238 (1704) Cesarz Leopold I do Aleksandra Sobieskiego z obietnicą wstawiennictwa za uwięzionymi Jakubem Ludwikiem i Konstantym Sobieskimi, k. 1.
- nr 239–259 (1691–1720) Korespondencja Sobieskich.
- nr 260 (1697) Pismo wojewody braclawskiego Marcina Chomętowskiego w związku z elekcją.
- *nr 261 (1697–98) Relacje i pisma publicystyczne z okresu elekcji i rokосу łowickiego, pisma panegiryczne na cześć Sobieskich, k. 1–24.
- nr 262 (1701) Akta związane z administracją Oławy.
- *nr 263 (1708) Instrukcja Jakuba Ludwika Sobieskiego dla Franciszka Strzeleckiego delegowanego na dwór księcia Jana Wilhelma Wittelsbach-Neuburg w Düsseldorfie z prośbą o poparcie pretensji do króla Augusta II, k. 1–9.

⁴⁹Por. edycja w: J. Starzyński, *Wilanów. Dzieje budowy pałacu za Jana III*, Warszawa 1933, „Studia do dziejów sztuki w Polsce”, t. 5: *Varsoviana* t. 2, s. 75–90.

- *nr 264 (1714–16) Instrukcja Jakuba Ludwika Sobieskiego dla Franciszka Wierusz Kowalskiego w związku z pretensjami finansowymi do króla Augusta II; korespondencja F. Kowalskiego z marszałkiem dworu Jakuba Ludwika Sobieskiego, starostą liwskim Kazimierzem Chlebowskim w związku ze sprawami spadkowymi po śmierci królowej Marii Kazimiery, k. 1–33.
- *nr 265 (1719–20) Listy przeora od św. Ducha w Rzymie do Franciszka Wierusz Kowalskiego, k. 1–30.
- *nr 266 (1721) Materiały do rokowań reprezentanta Jakuba Ludwika Sobieskiego, Stefana Wyhowskiego z przedstawicielem cesarza Karola VI, hrabią Hansem Antonem Schaffgotschem w Częstochowie, k. 1–13.
- nr 267 (1721) Relacja podróży z Indii do Europy.
- nr 268–272 (1683–1726) Korespondencja polityczna Jakuba Ludwika Sobieskiego.
- nr 273–276 (1686–1726) Dokumenty i korespondencja Jakuba Ludwika Sobieskiego.
- nr 277 (1688–1700) Listy papieży i biskupów do Jakuba Ludwika Sobieskiego.
- nr 278 (1691–1704) Listy cesarza Leopolda I do Jakuba Ludwika Sobieskiego.
- nr 279–285 (1691–1722) Korespondencja Jakuba Ludwika Sobieskiego z panującymi.
- nr 286–289 (1691–1725) Korespondencja Jakuba Ludwika Sobieskiego z panującymi.
- nr 290–292 (1691–1723) Korespondencja Jakuba Ludwika Sobieskiego z panującymi.
- nr 293 (1693–1716) Korespondencja Jakuba Ludwika Sobieskiego z władcami Francji.
- nr 294–300 (1688–1725) Korespondencja rodzinna Jakuba Ludwika Sobieskiego.
- nr 301–302 (1695–1717) Korespondencja rodzinna i polityczna Jakuba Ludwika Sobieskiego.
- nr 303–311 (1697–1723) Korespondencja rodzinna i polityczna Jakuba Ludwika Sobieskiego.
- nr 312 (1698–1725) Listy różnych osób do Jakuba Ludwika Sobieskiego i Marii Klementyny z Sobieskich w sprawach osobistych i politycznych.
- *nr 313 (1701–13) Król Stanisław Leszczyński do Jakuba Ludwika Sobieskiego oraz do „Władysia” (Władysław Poniński?), Bendery 17 III 1713, k. 1–7.
- nr 314 (1704) Listy do posła francuskiego (Charles de Caradas markiz du Héron?).
- nr 315 (1707–1726) Korespondencja polityczna.
- nr 316 (1708) Listy do Jakuba Ludwika Sobieskiego.
- nr 317 (1712) Listy elektora bawarskiego Karola (Maksymiliana II?) Emanuela do cesarza Karola VI.
- nr 318–319 (1712) Kopie listów papieża Klemensa XI.
- nr 320 (1716–17) Korespondencja Jakuba Ludwika Sobieskiego z władcami włoskimi.
- nr 321–331 (1718–22) Listy i relacje różnych osób dla Jakuba Ludwika Sobieskiego.
- nr 332 (1719) Phillipe Dupont do Jakuba Ludwika Sobieskiego.
- nr 333 (1720–23) Korespondencja polityczna i finansowa.
- nr 334 (1722) Książęta lotaryńscy (Leopold i Franciszek?) do Jakuba Ludwika Sobieskiego.
- nr 335 (1725) Passerini(?) do Jakuba Ludwika Sobieskiego.
- nr 336 (1701–26) Listy różnych osób do Jakuba Ludwika Sobieskiego.
- nr 337 (1722) Listy różnych osób do Jakuba Ludwika Sobieskiego.
- nr 338–343 (1704–1707) Dokumenty dotyczące uwięzienia Jakuba Ludwika i Konstantego Sobieskich przez króla Augusta II.
- nr 344 (1712–13) Relacje o wojnie z Turcją.
- nr 345 (1714) Chan tatarski Murad Gerej do hetmana wielkiego koronnego (Adama Sieniawskiego?).
- nr 346–347 (1692) Listy Jakuba Ludwika Sobieskiego do ojca i brata Aleksandra.
- nr 347a–b (1706) Listy Jakuba Ludwika Sobieskiego do matki i innych osób.
- nr 348–350 (1685–1725) Listy Konstantego i Aleksandra Sobieskich do Jakuba Ludwika Sobieskiego.
- nr 351 (1691) Listy siostr d’Arquien (Françoise, Jeanne, Marie Anne Wielopolska, Marie Louise de Béthune?) do Jakuba Ludwika Sobieskiego.

- nr 352 (1691–99) Listy palatynowej reńskiej Elżbiety Amalii Wittelsbach–Neuburg i jej córki Jadwigi Elżbiety do Jakuba Ludwika Sobieskiego.
- nr 353–356 (1691–1719) Jadwiga Elżbieta z Wittelsbach–Neuburgów Sobieska do Jakuba Ludwika Sobieskiego.
- nr 357–361 (1718–26) Maria Klementyna z Sobieskich do Jakuba Ludwika Sobieskiego.
- nr 362–366 (1690–1719) Listy cesarzowej Eleonory Klementyny do Jadwigi Elżbiety Sobieskiej.
- nr 367 (1693–1722) Listy Doroty Zofii z Wittelsbach–Neuburgów do siostry Jadwigi Elżbiety Sobieskiej.
- nr 368 (1703) Rozliczenia finansowe Jadwigi Elżbiety Sobieskiej.
- nr 369 (1711–22) Listy cesarzowej Elżbiety Krystiany do Jadwigi Elżbiety Sobieskiej.
- nr 370 (1715–22) Listy książąt Teodora i Józefa Karola Emanuela Wittelsbach–Sulzbach do Jadwigi Elżbiety Sobieskiej.
- nr 371–372 (1715–22) Listy arcyksiężniczek Marii Magdaleny i Marii Elżbiety Habsburżanek do Jadwigi Elżbiety Sobieskiej.
- nr 373 (b. d.) Kopie listów księżniczki Elżbiety(?).
- nr 374 (1703) Cesarzowa Eleonora Klementyna do Jadwigi Elżbiety Sobieskiej.
- nr 375 (1723) Cesarzowa Eleonora Klementyna do zakonnika nazwiskiem „Mozzi” (Mazzi?).
- *nr 376 (1668–93) Materiały związane z projektem małżeństwa Jakuba Ludwika Sobieskiego z Ludwiką Karoliną z Radziwiłłów, m.in. kopia testamentu Bogusława Radziwiłła, listy Ludwiki Karoliny z Radziwiłłów do Jana III i Jakuba Ludwika Sobieskich; listy Giacomo Cantelmi nuncjusza w Rzeczypospolitej, zarządcy „dóbr neuburskich” Johanna Richarda Fehra, starosty malborskiego K. L. Bielińskiego (szyfrowane), markiza F. G. de Béthune, ministra elektora brandenburskiego Fryderyka III, księcia Jana Jerzego Anhalt–Dessau, k. 1–46.
- nr 377 (1669) Kopia umowy małżeńskiej króla Michała I Wiśniowieckiego z arcyksiężniczką Eleonorą Marią Józefą Habsburżanką.
- nr 378–379 (1711–21) Materiały dotyczące małżeństwa Marii Klementyny z Sobieskich z Jakubem Edwardem Stuartem i akta administracji Oławy.
- nr 380 (1721) Cesarzowa Wilhelmina Amalia do elektorowej bawarskiej Teresy Kunegundy z Sobieskich.
- *nr 381 (1617–72) Akta rodzinne Sobieskich, m.in. 3 wersje testamentu Stanisława Żółkiewskiego z 1617, 1618 i 1620 r.; testament Teofili Sobieskiej z 1661 r.; oryginały przywilejów Jana Kazimierza dla Jana Sobieskiego; oryginał pisma Ludwika XIV gwarantującego Janowi Sobieskiemu „vingt mille livre” pensji rocznej, Versailles 20 XII 1669; list biskupa krakowskiego A. Trzebieckiego o sytuacji na Podolu, Kraków 26 VIII 1672, k. 1–19.
- nr 382 (1680–1705) Listy do Ludwiki Karoliny z Radziwiłłów(?) i kardynała Augustyna Michała Stefana Radziejowskiego.
- nr 383 (1692–1709) Listy księcia Jana Wilhelma Wittelsbach–Neuburg i jego żony Elżbiety Amalii.
- nr 384 (1704) Epitafium księcia Medina.
- *nr 385 (b.d.) List NN do królowej Marii Kazimiery z Berlina z informacją o możliwości wydania Ludwiki Karoliny z Radziwiłłów za Jakuba Ludwika Sobieskiego, k. 1.
- *nr 386 (1757) Listy Charlesa Adolphe’a de Plessen do „Madame” w sprawach finansowych.
- *nr 387 (b.d.) Łacińska notatka dotycząca spraw spadkowych władców polskich, głównie rozliczeń po śmierci Jana Kazimierza, k. 1–2.
- *nr 388 (1713) Aleksander Sobieski do Jakuba Ludwika Sobieskiego, Rome 12 VIII, k. 1–2.
- *nr 389 (b.d.) List NN członka rodziny Sobieskich, Blois 9 X b. r., k. 1–2.
- nr 390–99 (1715–25) Korespondencja i rozliczenia z zarządcami dóbr Sobieskich.
- *nr 400 (1668) Kopia listu w sprawie abdykacji króla Jana Kazimierza, Varsavia 1 X, k. 1–2.
- *nr 401 (1633) Opis dochodów ekonoma mohylewskiego, k. 1.
- *nr 402 (1665) Skrypt dłużny podkomorzego parnawskiego, płka jkm Mateusza Römera na 9500 złp. pożyczone w Wilnie 26 VI 1665 r. od płka Krystiana Ludwika Kalksteina, poświadczony przez Barbarę z von Windtów Romerową, Stefana Wilhelma Römera, Stanisława Wysockiego, k. 1–2.
- nr 403–410 (1670–1721) Akta dóbr Jakuba Ludwika, Konstantego i Aleksandra Sobieskich.

nr 411 (1699–1732) Akta dóbr Jakuba Ludwika Sobieskiego.

nr 412 (1713) Akta sprawy przeciw Szymonowi de Bonfond.

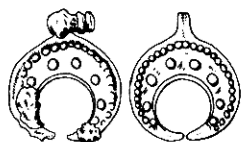
nr 413 (1716) Rachunki wydatków kuchennych dworu Jakuba Ludwika Sobieskiego.

nr 414–415 (1720) Listy hrabin de Béthune i d'Arquien w sprawach spadkowych.

*nr 416 (1685) „Ordinatio scripta Pielaszkowiciis 16. Septembris 1685”, oryginał instrukcji wychowawczej Jana III dla młodszych synów, Pielaszkowice 16 IX, k. 1–2⁵⁰.

⁵⁰Edycja w: *Listy Jana Sobieskiego*, wyd. A. Z. Helcel, Kraków 1860, s. 447–448; ta łacińska instrukcja opisana jest w inwentarzu NGAB z 1962 r. jako „Spis książek Jana III”.

Jadwiga Bronicka-Rauhut

CMENTARZYSKO
WCZESNO-
ŚREDNIOWIECZNE
W CZERSKU

Semper